

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут географії

На правах рукопису

Нагірня Валентина Петрівна

ТВАРИННИЦЬКО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ
(територіальна організація і природокористування)

11.00.02 - економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора географічних наук

Київ - 1995

76 32, 382
Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті географії НАН України

Офіційні опоненти:

1. Доктор географічних наук,
професор Пістун Микола Данилович
2. Доктор географічних наук,
професор Руденко Валерій Петрович
3. Доктор економічних наук, чл.-кор. НАН України
Трегобчук Валентин Михайлович

Провідна організація: Рада по вивченню продуктивних сил
України НАН України

Захист відбудеться 4 липня 1995 р. о 14 год. на засі-
данні спеціалізованої ради Д 01.69.01 Інституту географії НАН
України за адресою: 252034, м.Київ-34, вул.Володимирська, 44.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту гео-
графії НАН України.

Автореферат розісланий 31 травня 1995 р.

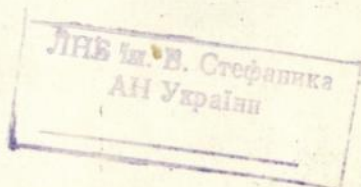
Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат географічних наук

Л.Тарангул Тарангул Л.Л.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00754676 (Z)

AB - 32.500

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність, ступінь дослідженості теми. Результативність перетворень і підвищення ефективності виробництва в агропромисловому комплексі (АПК) України, задоволення споживчого попиту населення у продуктах харчування, раціональне природокористування значною мірою залежать від рівня розвитку і територіальної організації тваринницько-промислового комплексу. В ньому взаємопов'язано функціонують кормовиробництво, тваринництво, переробна промисловість, галузі, що їх обслуговують, утворюючи виробничо-територіальні поєднання.

Питання розвитку тваринництва, м'ясної та молочної промисловості завжди були серед першочергових у вирішенні продовольчої проблеми. Актуальними вони залишаються і на сьогодні. Посилення кризи в агропромисловому секторі економіки особливо вразило тваринницьку ланку. Темпи зниження обсягу виробництва продукції тваринництва в середньому за 1991-1993 рр. вищі, ніж у рослинництві в 1,6 рази. Нестача кормів і матеріально-технічних засобів, нерациональна організація виробництва, технологічний занепад, цінові деформації тощо спричинили різке скорочення виробництва і здорожчання продукції тваринництва, падіння рівня її споживання; продовжує знижуватися соціальна престижність галузі, сповільнюється її перехід до ринкових засад господарювання.

Для швидшого здійснення радикального реформування у тваринництві та пов'язаних з ним галузях промисловості, розв'язання кормової проблеми, створення інфраструктури важливе проведення широкомасштабних економіко-географічних досліджень, які дозволяють розглянути сукупність цих виробництв як системне утворення, виявити пропорційність їх розвитку, відповідність природно-ресурсному потенціалові, дати аналіз структури, спеціалізації та територіальної організації комплексуючих галузей. Такі дослідження сприятимуть обґрунтуванню пріоритетних напрямів структурної переорієнтації АПК, підвищенню ефективності, вдосконаленню розміщення виробництва і промислової переробки сільськогосподарської продукції, в т.ч. тваринницької, раціональному природокористуванню, збалансованості виробничих і обслуговуючих сфер.

Тваринницько-промисловий комплекс порівняно з іншими складниками АПК найменш вивчений з географічних позицій. Майже немає окремо йому присвячених фундаментальних праць. Серед авторів, які досліджували певні напрями розвитку або складові частини комплексу

можна виділити В.В.Борисову, Д.Ф.Вермеля, Л.Ф.Гаврилюк, В.А.Гуцала, Р.А.Івануха, Я.Б.Олійника, Г.М.Паламарчук, І.М.Пушкара, Т.І.Слоньову, В.М.Тюрина, С.С.Шніцера, В.Г.Щабельську. Однак практично відсутні дослідження, в яких тваринництво та пов'язані з ним галузі і види діяльності розглядалися б як цілісна виробничо-територіальна система, важливий комплексоформуючий елемент АПК. Надто мало уваги надавалось вивченню природокористування у зв'язку з розвитком тваринницько-промислових комплексів, особливо в розрізі природних зон та господарських регіонів, що важливо для розробки конструктивних напрямів охорони земельних і водних ресурсів, запровадження ґрунтозахисної системи землеробства тощо. В наш час виникла потреба в узагальнюючому дослідженні тваринницько-промислового комплексу України як важливого складника, головної структуроформуючої ланки АПК, що охоплювало б аналіз природно-ресурсного потенціалу, кормової бази, сучасного стану розвитку і розміщення виробництва, участі в міждержавному територіальному поділі праці та природоохоронної ролі.

Мета і завдання роботи - розкрити теоретико-методичні основи дослідження тваринницько-промислового комплексу як цілісного виробничо-територіального утворення; виявити тваринницько-промисловий комплекс України, його роль в АПК; дати аналіз природно-ресурсного потенціалу даного комплексу, його структури, спеціалізації та територіальної організації, з'ясувати роль у територіальному поділі праці та характер взаємодії з оточуючим середовищем; розробити напрями вдосконалення територіальної організації і природокористування тваринницько-промислового комплексу України та досліджуваних регіональних його частин.

Для досягнення мети були поставлені такі головні завдання: виявити суть і принципи формування тваринницько-промислового комплексу як економіко-географічної категорії, показати системоформуючу роль в АПК; виявити особливості територіальної організації та основні типи даних комплексів; з'ясувати характер їх взаємозв'язку з природним середовищем; розробити методичні основи дослідження тваринницько-промислових комплексів і природокористування. У плані конкретних досліджень: охарактеризувати природні та економічні чинники формування, стан кормовиробництва; виявити головні сфери і галузевий склад, рівень його розвитку, особливості розміщення; дати аналіз спеціалізованих комплексів - м'ясопромислового, молочно-промислового, птахпромислового; дослідити екологічну си-

туацію в районах зосередження тваринницько-промислових комплексів; виявити особливості їх розвитку у різних природно-господарських регіонах України; розробити напрями вдосконалення територіальної організації і природокористування.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є структура, спеціалізація та територіальна організація тваринницько-промислового комплексу, природокористування у зв'язку з його функціонуванням; об'єктом – тваринницько-промислові комплекси, що сформувалися в Київському Придніпров'ї, Поділлі та Донбасі (на прикладах Чернігівської, Вінницької, Луганської областей).

Методологія та методи дослідження. Використані матеріали. Наукові висновки та практичні результати дисертаційного дослідження базуються на теоретико-методологічних положеннях та концептуальних засадах, розроблених ученими в галузях економічної та соціальної географії, агропромислового комплексотворення, економіки сільського господарства та сільськогосподарського природокористування, територіальної організації АПК. Найбільший вплив на становлення наукових позицій автора у досліджуваній проблемі справили праці П.П.Борщевського, К.І.Іванова, Р.А.Івануха, І.Ф.Мукомеля, М.М.Паламарчука, М.Д.Пістуна, А.М.Ракітнікова, В.М.Трегобчука, О.І.Шаблія. Важливими вихідними положеннями у процесі дослідження і розробки наукових висновків були також рішення законодавчих та урядових органів з питань продовольчої проблеми, реформування сільськогосподарського виробництва, розвитку кормової бази і тваринництва, сільськогосподарського природокористування, соціального розвитку села. В роботі застосований системно-структурний аналіз та використані методи – статистичний, порівняльно-географічний, енерговиробничих циклів, районування, картографічний, балансовий, експедиційних досліджень.

Дисертація виконана на основі багаторічних досліджень автора з проблем розвитку і територіальної організації кормовиробництва, тваринництва, галузей, що переробляють тваринну сировину, сфери їх обслуговування, а також природокористування в процесі агропромислового виробництва. Інформаційна база дослідження: матеріали первинної статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, заготівельних організацій, підприємств молочної та м'ясної промисловості Вінницької, Луганської та Чернігівської областей, в яких проводились експедиційні дослідження; матеріали міністерств ста-

тики, сільського господарства і продовольства, охорони природи України, обласних управлінь статистики, картографічні матеріали.

Основні положення, що захищаються:

1. Тваринницько-промисловий комплекс – виробничо-територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і видів діяльності, спрямованих на виробництво продукції тваринництва. Функціонує як цілісна система, що сформувалася під впливом численних природних та економічних чинників.

2. Територіальна організація тваринницько-промислового комплексу – важлива форма його розвитку, що характеризує зосередження, територіальну спеціалізацію і поєднання виробництва та промислової переробки продукції тваринництва.

3. Тваринницько-промисловий комплекс (найвищого таксономічного рангу) має значні територіальні відмінності рівнів розвитку, структури та територіальної спеціалізації у різних природно-географічних умовах (зональні та регіональні відмінності), адміністративних утвореннях, залежно від орієнтації на системи поселень тощо.

4. Географічний аспект дослідження взаємодії тваринницько-промислових комплексів з навколишнім середовищем, територіальні відмінності у напрямках і характері їх впливу на земельні та водні ресурси, детермінованість екологічного стану регіонів, у яких функціонують тваринницькі господарства, їх розмірами, спеціалізацією, щільністю поголів'я худоби та птиці, рівнем територіальної концентрації виробництва.

5. Тваринницько-промисловий комплекс України повинен бути важливим структуроформуючим елементом АПК в системі територіального поділу праці, зважаючи на сприятливий природно-ресурсний потенціал для розвитку кормової бази тваринництва, значне зосередження виробничо-технічних потужностей для виробництва та промислової переробки тваринної сировини, суттєву ґрунтозахисну та ресурсозаощадливу роль кормовиробництва.

Наукова новизна. Розроблені теоретико-методичні основи дослідження тваринницько-промислового комплексу як цілісного виробничо-територіального утворення, виявлена його системоформуюча роль в АПК. Розкриті суть і принципи формування даного комплексу, розроблена типізація. Застосований географічний підхід у дослідженні взаємодії тваринницько-промислових комплексів з оточуючим середовищем. Розроблена методика дослідження тваринницько-промис-

лових комплексів і природокористування в них.

Виявлений тваринницько-промисловий комплекс України, проведений його системно-структурний аналіз, визначені головні сфери, схарактеризовані елементи галузевої та територіальної структури. Співставлено рівень розвитку, спеціалізацію даного комплексу з наявним природно-ресурсним потенціалом, виявлені резерви раціонального використання кормових ресурсів, регіональні аспекти переорієнтації структури кормовиробництва з метою вдосконалення територіальної спеціалізації тваринництва. Дано аналіз м'ясопромислового, молочнопромислового та птахопромислового комплексів, обґрунтовано напрями вдосконалення їх структури і територіальної організації. Виявлено головні типи територіальних тваринницько-промислових комплексів, розроблено напрями раціонального природокористування в них. Обґрунтована структуроформуєча роль тваринницько-промислового комплексу в міждержавному територіальному поділі праці.

Детально проаналізовано розвиток тваринницько-промислових комплексів, що сформувалися в різних природно-господарських регіонах: Поділлі, Київському Придніпров'ї та Донбасі. Розроблені напрями вдосконалення їх територіальної організації та природокористування.

Теоретична та практична цінність результатів дослідження. Розроблені теоретичні положення, наукові висновки про суть і принципи формування тваринницько-промислових комплексів, їх системоформуєчу роль в АПК сприяють розвитку теорії агропромислового комплексоутворення, поглибленню досліджень впливу суспільно-географічних чинників на сільськогосподарське природокористування, виявленню закономірностей територіального поділу праці у сфері АПК, ролі в ньому тваринницько-промислового комплексу. Методичні основи вивчення даних комплексів можуть бути застосовані в процесі дослідження тваринницько-промислових утворень різних типів і їх таксономічних рангів, для моніторингу території інтенсивного сільськогосподарського освоєння.

Конкретні розробки і практичні рекомендації можуть бути використані при обґрунтуванні напрямів радикального реформування структури та спеціалізації АПК, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, в т.ч. кормових ресурсів, вдосконалення територіальної організації кормовиробництва і тваринництва, розробці перспектив розвитку виробництва продукції тваринництва.

Результати дослідження територіального аспекту взаємодії тваринницько-промислових комплексів з оточуючим середовищем є важливими в процесі вироблення напрямів раціонального сільсько-господарського природокористування в різних природно-господарських регіонах України та приміських зонах, запровадження ґрунтозахисної системи землеробства, при визначенні допустимого рівня концентрації тваринництва і переробних галузей промисловості окремих територій, при запровадженні агроекологічного моніторингу тощо.

Реалізація наукових розробок. Результати дисертаційного дослідження ввійшли до 5 остаточних наукових звітів Інституту географії НАН України з тем, затверджених Президією НАН України. Ряд наукових положень були включені до "Комплексної програми науково-технічного прогресу на 1976-2000 рр. по Українській РСР", "Комплексної програми науково-технічного прогресу і його соціально-економічних наслідків на 1985-2000 рр. по Українській РСР", "Комплексної програми науково-технічного прогресу Української РСР на 1991-2010 рр.", "Схеми розвитку і розміщення продуктивних сил Української РСР до 2005 р.", "Територіальної комплексної схеми охорони природи (ТерКСОП) Луганської області" (1991 р.).

Результати досліджень впроваджено в колишньому Всесоюзному науково-дослідному інституті економіки сільського господарства при обґрунтуванні регіональних систем ведення сільського господарства; Державному науково-дослідному і проектному інституті містобудування - при розробці методичних основ відбору показників, обґрунтуванні нормативів для складання схем і проектів районної планировки; у Чернігівському і Вінницькому облвиконкомах - при виявленні внутрішньорегіональних особливостей сільськогосподарського виробництва, формування міжгалузевих комплексів; у Донецькому філіалі НВО "Енергосталь" - при підготовці ТерКСОП Луганської області.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретико-методичні положення і практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися та були опубліковані в матеріалах наукових форумів: XXIII Міжнародного географічного конгресу (Москва-Одеса, 1976), УП і УШ з "Іздів Географічного товариства СРСР (1980, 1985), III, IV, V, VI з "Іздів Географічного товариства УРСР (1975, 1980, 1985, 1990), III і IV всесоюзних конференцій з теоретичних питань географії (Сімферополь, 1977, Чернівці, 1983), тематичних нау-

кових нарад та конференцій: "Проблеми розвитку і розміщення продуктивних сил і охорони природи Поділля" (Кам'янець-Подільський, 1975), "Вдосконалення методів планування в галузях народного господарства з метою підвищення економічної ефективності виробництва" (Київ, 1977), "Роль географії у вдосконаленні територіального планування народного господарства і районної планівки" (Рига, 1978), "Оптимізація природного середовища в умовах впливу виробництва на оточуюче середовище" (Москва, 1981), "Розвиток виробничих відносин у сфері агропромислового комплексу" (Львів, 1982), "Актуальні проблеми охорони оточуючого природного середовища" (Запоріжжя, 1983), "Географічні основи раціонального природокористування" (Канів, 1984), "Соціально-економічні функції ландшафтів і стан екосистем" (Чернігів, 1987), "Проблеми екології Поділля" (Кам'янець-Подільський, 1989), "Проблеми землекористування на сучасному етапі перебудови" (Київ, 1989), "Проблеми охорони природи і відтворення природно-ресурсного потенціалу Західного Поділля" (Тернопіль, 1990), "Шляхи докорінного поліпшення продовольчого забезпечення в нових умовах господарювання" (Суми, 1990), "Географічні проблеми великого міста" (Київ, 1991), "Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР" (Чернівці, 1991), "Проблеми географії України" (Львів, 1994), "Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки)" (Київ, 1994) та ін. Результати досліджень розглядалися також на засіданнях вченої ради Інституту географії НАН України.

Публікації. На тему дисертації опубліковано понад 110 наукових праць. Основні результати досліджень викладені в 10 колективних монографіях, 3 брошурах, методичних розробках, енциклопедії, 26 статтях у наукових журналах та тематичних збірниках, 16 тезах доповідей на наукових нарадах, конференціях, конгресах.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 365 стор. - 321 стор. машинописного тексту, 8 таблиць, 8 графічних схем, 15 карт. Список цитованої літератури містить 106 найменувань.

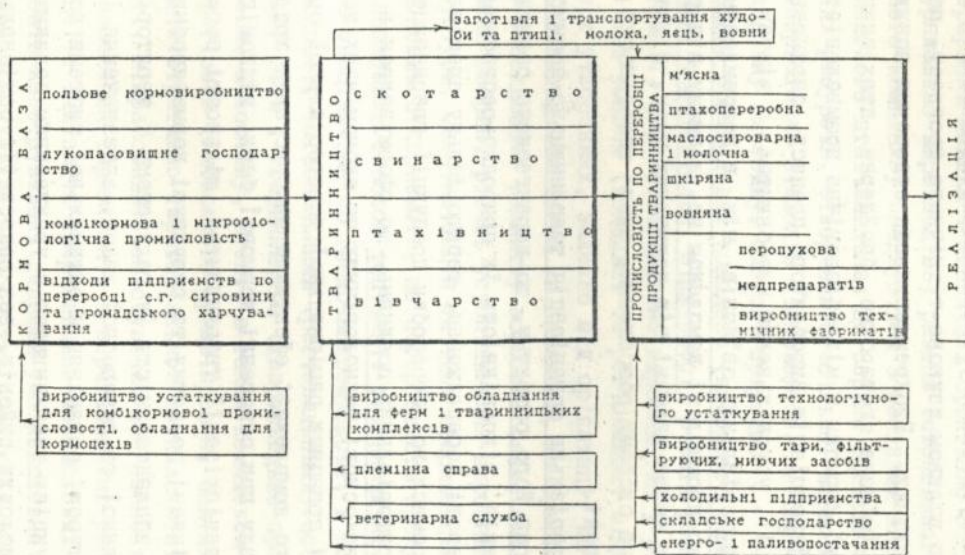
Дисертація складається із Вступу, 4-х розділів та Висновків. У першому розділі викладені теоретико-методичні положення дослідження тваринницько-промислового комплексу; в другому - дається аналіз тваринницько-промислового комплексу України, його структури та територіальної організації, у третьому розділі висвітлюють-

ся екологічні аспекти розвитку тваринницько-промислового комплексу; четвертий розділ присвячений аналізу функціонування тваринницько-промислових комплексів у різних природно-господарських регіонах – Київському Придніпров'ї (на прикладі Чернігівської області), Поділлі (на прикладі Вінницької області), Донбасі (на прикладі Луганської області). Тут же викладені напрями вдосконалення територіальної організації даних комплексів та природокористування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

І. Тваринницько-промисловий комплекс – виробничо-територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і видів діяльності, спрямованих на виробництво продукції тваринництва для забезпечення споживчого попиту населення, промисловості сировиною, створення фонду для збуту та експорту. До його складу входять кормовиробництво, тваринництво (скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство), промисловість, що переробляє продукцію тваринництва (м'ясна, птахопереробна, маслосироварна і молочна та деякі інші), заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції тваринництва, виробництво засобів виробництва для тваринництва і переробної промисловості. Хоча ці галузі і виробничі ланки як правило адміністративно не поєднані, функціонують вони як цілісні утворення на різних територіальних рівнях (держави, області) або в межах певних природних чи природно-господарських регіонів. Виробничо-територіальна цілісність тут зумовлена технологічною єдністю процесів виробництва кормів, продукції тваринництва та її промислової переробки, узгодженість їх розвитку, об'єктивною необхідністю територіального зближення сировинної, переробної та обслуговуючої ланок.

На розвиток тваринницько-промислового комплексу впливають: природні та економічні умови кормовиробництва і структура земельного фонду, загальний суспільно-економічний розвиток держави і система господарювання, величина попиту на продукцію тваринництва і кон'юнктура ринку, особливості розселення населення, наявність трудових ресурсів, транспортні умови, економіко-географічне положення регіону тощо. Для даних комплексів характерна закономірність підвищення рівня концентрації виробництва у регіонах з найбільш сприятливими природними та економічними умовами, формування спеціалізованих районів, зон з вираженою міжрайонною функцією. Розвиток потужних тваринницько-промислових комплексів, їх значне тери-

Мал. 1. Схema тваринницько-промислового комплексу.

торіальне зосередження спостерігається в сільськогосподарських районах, особливо сприятливих для виробництва кормів і відповідно розвитку тваринництва, або ж навколо великих міських поселень, промислових центрів, де зосереджений масовий споживач продукції.

Комплексоутворення у тваринницько-промисловій ланці активізується під впливом науково-технічного прогресу, позитивних досягнень практики. Виокремлення або створення нових виробництв, підгалузей (м'ясне скотарство, бройлерне птахівництво, племінна справа, комбикормова й мікробіологічна промисловість та ін.) посилюють диференціацію виробничого процесу, сприяють поглибленню спеціалізації, усупільненню виробництва, а відтак зміцненню виробничо-територіальних зв'язків між відокремленими елементами. Тваринницько-промислові комплекси на відміну від рослинницько-промислових менше залежні від природних умов, більшою мірою орієнтуються на системи розселення, риси зональності в них не так чітко виражені.

2. Територіальна організація тваринницько-промислового комплексу - форма його розвитку, що характеризує розміщення основних складників, відповідність їх природно-ресурсному потенціалові, особливості зосередження, територіальну спеціалізацію виробництва і промислової переробки продукції тваринництва, типи виробничо-територіальних поєднань, що сформувалися в межах даного комплексу на основі технологічних та економічних зв'язків.

Головні принципи раціональної територіальної організації досліджуваного комплексу: ефективне використання природно-ресурсного потенціалу при створенні кормової бази, відповідність територіальної спеціалізації тваринництва, щільності поголів'я худоби та птиці рівневі розвитку та структурі кормовиробництва; пропорційність і збалансованість (у галузевому і територіальному аспектах) сировинної та переробної ланок, забезпечення їх відповідною інфраструктурою; організація оптимальної системи постачання населення продукцією тваринництва з урахуванням великих міських поселень, промислових районів, зон рекреації; раціональне природокористування в районах розвитку тваринницько-промислових комплексів.

На форми зосередження тваринницько-промислових комплексів, їх територіальну організацію поряд із зональністю ґрунтово-кліматичних умов, яка виявляється через польове кормовиробництво, значною

міров впливають економічні чинники - сконцентрованість споживача, наявність інших джерел кормів, економіко-географічне положення регіону щодо ринків збуту й ін. Тваринницько-промислові комплекси можуть вдало поєднуватися з рослинницько-промисловими на основі використання кормових ресурсів. Так, райони виробництва і промислової переробки молока і яловичини ефективно розвиваються в зоні цукробуякового виробництва; райони інтенсивного розвитку зернопромислового комплексу поєднуються з районами виробництва свинини, промислового птахівництва. Це сприяє ефективному використанню земельних ресурсів, створенню стабільної кормової бази, раціональному використанню відходів підприємств, що переробляють сільськогосподарську сировину, охороні природи.

3. Тваринницько-промисловий комплекс (найвишого таксономічного рангу) має значні територіальні відмінності рівнів розвитку, структури, спеціалізації, форм зосередження виробництва у різних природно-географічних умовах (зональні та регіональні відмінності), адміністративних утвореннях, залежно від орієнтації на системи поселень тощо. Головними чинниками та ознаками, що зумовлюють ці відмінності, є особливості розвитку кормової бази, типи годівлі та способи утримання тварин, рівень усупільнення виробництва і розвиток інфраструктури, спеціалізація та типи тваринницьких господарств і промислових підприємств, що переробляють продукцію тваринництва. Це послужило основою типізації тваринницько-промислових комплексів: за спеціалізацією (молочнопромислові, м'ясопромислові, птахопромислові); за зональними (регіональними) особливостями розвитку кормової бази і тваринництва (тваринницько-промислові комплекси Поділля, Лісостепу, Степу, а також комплекси природно-господарських регіонів (Київського Придніпров'я, Поділля, Донбасу та ін.); за адміністративно-територіальною приналежністю (комплекс держави, області, міжрайонний); за ступенем пов'язаності з великими системами розселення (приміські, з переважаючими рисами зональної спеціалізації). Типізація тваринницько-промислових комплексів дозволяє розробити конструктивні напрями удосконалення структури та територіальної організації виробництва продукції тваринництва конкретних регіонів.

4. Розвиток і територіальна організація тваринницько-промислових комплексів нерозривно пов'язані з використанням природних умов, задученням природних ресурсів, активним впливом на навколишнє природне середовище. Особливо інтенсивна взаємодія з природою відбувається в процесі виробництва кормів та продукції тваринництва. Ха-

рактер використання, ступінь впливу на земельні, водні, рослинні ресурси залежить від системи ведення сільського господарства, напрямів сільськогосподарського природокористування, ролі в ньому кормовиробництва; структури, спеціалізації, територіального зосередження галузей тваринництва і переробної промисловості; щільності поголів'я на одиницю сільськогосподарських угідь; типів тваринницьких господарств, концентрації в них худоби та птиці, механізації виробничих процесів тощо.

Взаємовідносини з оточуючим середовищем різноаспектні. Вирощування кормових та зернофуражних культур сприяє підвищенню родючості землі та заощадженню сільськогосподарських ресурсів. Відходи тваринницьких господарств після утилізації можуть бути використані як органічні добрива, вторинні корми та біогаз. Функціонування тваринницько-промислових комплексів може справляти негативний вплив на природу: забруднення вод, ґрунтового покриву, атмосферного повітря гнійними стічними водами із високим вмістом шкідливих речовин, газів; виснаження, деградація природних кормових угідь, прифермських пасовищ, забруднення рік, руйнування берегів внаслідок масового випасу худоби; зниження комфортності умов проживання людей в районах розміщення м'ясокомбінатів, молокозаводів, птахофабрик; погіршення санітарно-гігієнічного стану, естетичного вигляду ландшафтів навколо міських поселень, де функціонують приміські тваринницько-промислові комплекси.

Вирішення проблеми раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища невіддільне від розв'язання кардинальних питань орієнтації сільськогосподарського виробництва, використання земельних ресурсів в напрямі екологізації, підвищення ґрунтозахисної ролі кормовиробництва, ефективного використання природно-ресурсного потенціалу при розміщенні галузей тваринництва, запровадження сучасних технологій виробництва, промислової переробки продукції тваринництва, їх раціональної територіальної організації.

Напрями і характер природокористування дещо відрізняються у тваринницько-промислових комплексах різних типів. У зональних комплексах воно спрямоване на ефективне використання природних сільськогосподарських ресурсів для розвитку кормовиробництва, відповідність територіальної спеціалізації тваринництва структурі та концентрації кормів, раціональне поєднання рослинницько-промислових

комплексів з тваринницько-промисловими. У спеціалізованих районах і зонах, що мають високий рівень ефективності і територіального зосередження виробництва певних видів продукції (молока і яловичини, свинини, яєць і м'яса птиці), надміру інтенсивно використовуються земельні та водні ресурси, збільшується можливість негативного впливу на навколишнє середовище. Важливого значення тут набувають ґрунтозахисна роль кормовиробництва, визначення оптимального рівня концентрації поголів'я худоби та птиці на одиницю площі сільськогосподарських угідь, допустимих норм навантаження на природне середовище. Природокористування у приміських комплексах, що відзначаються високим ступенем концентрації тваринництва, наближенням промислової переробки його продукції до міських поселень, пов'язане з ощадливим використанням земельних ресурсів, підвищенням ґрунтозахисної ролі кормовиробництва, організацією культурних пасовищ, залученням інших джерел кормів, зменшенням негативного впливу даних комплексів на міські поселення та приміські території, посиленням санітарної охорони ландшафтів, джерел водопостачання і ґрунтів.

5. Головними вихідними положеннями при розробці методичних основ дослідження тваринницько-промислового комплексу є трактування його як єдиного виробничо-територіального утворення, тісно пов'язаного з природним середовищем та соціально-економічною сферою. Економіко-географічне дослідження тваринницько-промислового комплексу включає такі основні питання: аналіз природних та соціально-економічних чинників його розвитку, визначення місця в агропромисловому комплексі регіону, ролі в територіальному поділі праці; виявлення власне тваринницько-промислового комплексу з усіма сферами та їх підрозділами; аналіз галузевої, виробничо-функціональної та територіальної структури комплексу, дослідження його територіальної організації; виявлення особливостей та характеру взаємодії з навколишнім середовищем; обґрунтування основних напрямків удосконалення структури та територіальної організації даних комплексів з урахуванням раціонального природокористування.

6. Україна має потужний природно-ресурсний потенціал, загалом сприятливий для розвитку тваринницько-промислового комплексу. Висока сільськогосподарська освоєність землі, велика її розораність (рілля займає майже 81% сільськогосподарських угідь) визначили головний напрям розвитку кормової бази – виробництво кормів на орних землях. На природні кормові угіддя (сіножаті та пасовища) припадає

16,5% сільськогосподарських угідь.

Кормова база - основа розвитку тваринницько-промислового комплексу поєднує польове кормовиробництво, лукопасовищне господарство, комбікормову промисловість, відходи галузей харчової промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину. На польове кормовиробництво припадає понад 90% одержуваних кормів. Головна роль у ньому належить кормовим і зернофуражним культурам. Значне місце займають відходи рільництва - солома, полова, гичка коренеплодів тощо. Загалом польове кормовиробництво мало-ефективне, не відповідає природно-ресурсному потенціалові. Недостатньо вирощується високобілкових кормових та зернофуражних культур, в результаті існує великий дефіцит кормового білка - протеїну, низький енергетичний вміст та якість кормів, нераціонально згодовується худобі продовольче зерно.

Лукопасовищне господарство відіграє незначну роль у кормовиробництві. Найбільше сіножатей у прикарпатських та поліських областях, пасовищ - у степових областях, Криму, Карпатах, Західному Поліссі. Через низьку продуктивність природних кормових угідь, нерегульоване використання кормової площі тваринництво недоотримує велику кількість цінних кормів, зменшується їх частка у кормових ресурсах. Перспективним є розширення культурних, особливо зрошуваних пасовищ, їх продуктивність у 4-5 разів вища, ніж природних кормових угідь. Додатковими джерелами виробництва зелених кормів є вирощування проміжних культур, використання осушених земель під сіножаті та пасовища.

Комбікормова промисловість розвинена недостатньо. Основні її проблеми - нестача зернової сировини, інших цінних інгредієнтів. Вироблявані комбікорми незбалансовані за поживними речовинами, їх обсяги не відповідають потребам тваринництва. Знижується частка комбікормів у загальних витратах кормів, особливо у птахівництві та свинарстві. Комбікормова промисловість потребує суттєвої технічної реконструкції, оновлення технології, вдосконалення організації виробництва.

Важливе джерело кормів - відходи галузей харчової промисловості (цукрової, борошномельно-круп'яної, спиртової, олійної та ін.) використовується недостатньо. Їх питома вага у структурі кормових ресурсів становить лише 6-8%. Наявність відходів, їх територіальна концентрація пов'язані з розміщенням відповідних галузей промисловості.

Кормова база в Україні не відповідає потребам тваринництва, система сільськогосподарського природокористування не спрямована на кормовиробництво. Характерні його риси – білковий дефіцит, незбалансованість за основними компонентами, неефективне використання на корм зернових ресурсів, недостатність лукопасовищних кормів, нераціональне використання відходів агропромислового виробництва, невідповідність між концентрацією поголів'я худоби та зосередженням кормових ресурсів.

7. Тваринницько-промисловий комплекс України – важливий складник агропромислового сектору економіки – сформувався на основі розвитку кормової бази, під впливом значного зосередження населення і зростаючого попиту на продукцію тваринництва, підвищення її ролі у територіальному поділі праці. У структурі вивозу продовольчих товарів на м'ясну та молочну продукцію припадало близько 30% (у 1993 р. цей показник дорівнював 20,7%). Частка продукції тваринництва в національному доході від всього агропромислового виробництва становить понад 30%. Для виробництва продукції тваринництва використовуються 2/3 сільськогосподарських угідь, стільки ж зернових, що вирощуються в Україні; у тваринницько-промисловій ланці зайнято близько 70% працюючих в АПК.

Незважаючи на потужний природно-ресурсний потенціал ця галузь залишалася (і є дотепер) громіздкою, малоефективною, з відсталими технологіями, соціально непрестижною. Посилення кризової ситуації у всіх сферах тваринницько-промислового комплексу – кормовиробництві, тваринництві, м'ясній та молочній промисловості, галузях, що їх обслуговують, – є наслідком негативних тенденцій, що зародилися значно раніше. Причини їх: макроекономічні умови розвитку господарства, включаючи АПК, нераціональна система ведення сільськогосподарства і сільськогосподарського природокористування, зниження в ній ролі кормовиробництва, неефективне використання кормових ресурсів, в т.ч. зерна.

8. Формування структури і територіальна організація тваринницько-промислового комплексу України відбувалися в умовах екстенсивного розвитку сільського господарства, надмірної розораності земельних угідь, переважання у посівах ґрунтовиснажливих культур – зернових, технічних, картоплі (загалом близько 65% посівів). Виробництво кормових і зернофуражних культур займало другорядну роль, що призвело не лише до зменшення виробництва кормів, зниження розвитку тваринництва, але й посилення негативних процесів у сільсько-

господарському природокористуванні.

Зниження ефективності польового кормовиробництва, скорочення природних кормових угідь спричинило посилення невідповідності між зональними природними умовами для розвитку кормової бази і територіальною спеціалізацією галузей тваринництва. Молочний та молочно-м'ясний напрями його розвитку поступово перемістилися з традиційних західних лісостепових та північно-західних поліських регіонів у південні та південно-східні, що, навпаки, мають сприятливіші умови для свинарства, птахівництва, відгодівлі великої рогатої худоби. Диспропорції в кормовиробництві, нераціональне використання зерна, невідрегульованість економічних взаємовідносин у сфері виробництва тваринної сировини та її промислової переробки призвели до скорочення свинарства і птахівництва у структурі тваринництва, зокрема у лісостепових та степових районах.

Зниження рівня розвитку тваринництва, відсутність у свій час посередницьких та обслуговуючих ланок в умовах бурхливого зростання міст зумовило виникнення особливої форми територіальної організації виробництва – приміських тваринницько-промислових комплексів. Орієнтація на споживача, зігравши певну позитивну роль, призвела згодом до невідповідності між зосередженням сировинних ресурсів та розміщенням підприємств для їх промислової переробки, зниження ефективності загалом тваринницько-промислового комплексу, погіршення екологічної ситуації навколо міст. Приміські комплекси найбільше розвинені у Донбасі, Промислового Придніпров'я, навколо міст Києва, Харкова, Одеси, Львова.

Характерна риса розвитку і територіальної організації даного комплексу у 70-80-х роках – поглиблення спеціалізації тваринництва, спорудження великих тваринницьких господарств і комплексів промислового типу. Тенденція до гігантизму однак не виправдала себе в умовах недостатнього кормовиробництва, недосконалих технологій і технічного оснащення підприємств, слабо розвинутої інфраструктури. Вона призвела до зниження фондівіддачі, недовикористання виробничих потужностей, нераціонального використання тваринної сировини, збільшення транспортних затрат на її перевезення, значного погіршення екологічної ситуації.

М'ясопромисловий комплекс – один з найпотужніших спеціалізованих тваринницько-промислових комплексів – сформувався на основі значного зосередження виробництва худоби та птиці для забою, розвитку м'ясної промисловості, обслуговуючих їх галузей. Виробницт-

во м'яса і м'ясопродуктів – важливий структуроформуючий напрям спеціалізації АПК України, визначає її участь у територіальному поділі праці. Основою розвитку комплексу є тваринництво. У структурі м'ясного поголів'я переважає велика рогата худоба (60% умовного поголів'я), значно менша частка свиней (18%) та птиці (12%), що не сприяє раціональному використанню земельних ресурсів, кормової бази, ефективному розвитку галузі.

Найрозвиненіше виробництво яловичини (45% загального обсягу м'яса), хоча останніми роками рівень його значно знизився. Створена спеціалізована підгалузь м'ясного скотарства (придніпровський, чернігівський, знам'янський, волинський, південний м'ясні типи), проте відгодівля м'ясних порід займає незначне місце у виробництві яловичини. Райони найбільшого її зосередження – Полісся, Прикарпаття, південні степові області.

Свинарство розвинене недостатньо, незважаючи на сприятливі умови кормовиробництва. Частка свинини у виробництві м'яса становить лише 25–26%, хоча завдяки високій плодючості свиней, швидкій окупності кормів можна було б значно збільшити виробництво м'яса і м'ясопродуктів. Головні причини занепаду галузі: недосконалість економічних важелів стимулювання її розвитку, нераціональна організація кормової бази, низька якість маточного поголів'я та ін. Райони найбільшої концентрації виробництва свинини – лісостепові та степові з розвиненим зерновим господарством (Вінницька, Полтавська, Черкаська, Запорізька, Одеська, Херсонська, Кіровоградська області), а також приміські.

Виробництво м'ясної птиці – бройлерів, індиків, водоплавної птиці – неефективне, частка пташиного м'яса у м'ясних ресурсах складає лише 11–12%. М'ясне птахівництво найбільше зосереджено в районах з розвиненим зерновим господарством (Крим, південні степові області) та навколо міст, промислових районів, курортних центрів. Значний спад виробництва в 1992–1994 рр. зумовлений порушенням централізованого забезпечення кормами птахофабрик, низьким генетичним потенціалом м'ясного поголів'я, невідрегульованістю економічних відносин господарств, що вирощують птицю, з переробними підприємствами тощо.

Баранина, кролятина відіграють незначну роль у м'ясному балансі. Занепад вівчарства, колись традиційної галузі в Україні, пов'язаний з високою розораністю земель, скороченням пасовищ, низькою окупністю кормів.

НІСКОПЕРЕРВНА ПРОМИСЛІВІСТЬ

ВИРОБНИЦТВО М'ЯСА

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ РАЙОНИ
ПО ВИРОБНИЦТВУ ЯСОВИНИ

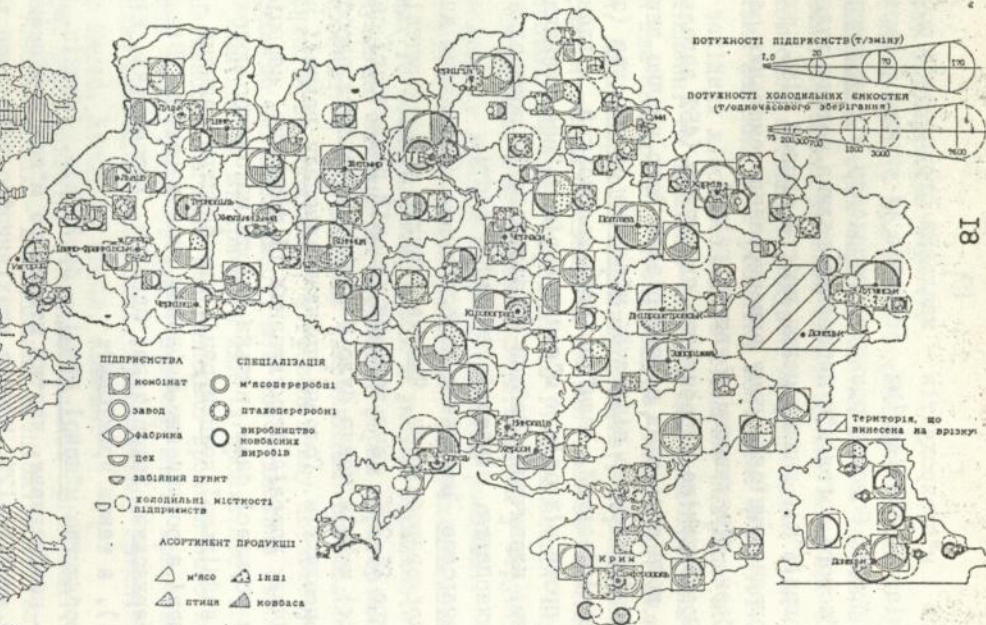

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ РАЙОНИ
ПО ВИРОБНИЦТВУ СВИНИНИ

- ПІДПРИЄМСТВА
- КОМБІНАТ
 - ЗАВОД
 - ◐ ФАБРИКА
 - ◑ ДІЛ
 - ◒ ЗАБІЙНИЙ ПУНКТ
 - ◓ КОЛОДЯЛЬНІ МІСЦОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
- СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ
- М'ЯСОПЕРЕРОБИ
 - ◐ ПТАКОПЕРЕРОБИ
 - ◑ ВИРОБНИЦТВО КОЛОДЯЛЬНИХ ВИРОБІВ

- АСОРТИМЕНТ ПРОДУКЦІЇ
- △ М'ЯСО
 - ▴ ПТИЦА
 - ◡ ІНШІ
 - ◢ КОВБАСА

Територія, що вилічена на візку

Нав. 2. Нїсвопромисловий комплекс України.

Загалом виробництво сировини у м'ясопромисловому комплексі є низькорентабельним і високозатратним щодо кормів, енергії, ветпрепаратів та ін. Способи відгодівлі нераціональні, використовуються переважно грубі корми, фуражне зерно, значно меншу роль відіграють пасовища, відходи агропромислового виробництва. Виробництво м'яса у всіх категоріях господарств (у забійній вазі) в середньому за 1986-1990 рр. дорівнювало 4,3 млн.т, до 1993 р. воно скоротилося на 35%. Відмітною рисою розвитку сировинної ланки за останні роки є значне підвищення частки приватного сектору у виробництві м'яса.

Важливий складник м'ясо-промислового комплексу - м'ясна промисловість. Характерні її риси: переважна частина виробничих потужностей використовується для переробки туш великої рогатої худоби і свиней, значно менше - птиці; у структурі виробленої продукції переважають м'ясо, ковбаси, недостатньо інших видів м'ясопродуктів; рівень концентрації виробництва загалом невисокий, найпотужніші м'ясокомбінати (70-100 т за зміну) складають близько 20% від їх кількості; розміщення підприємств зорієнтоване як на споживача, так і зосередження сировини, найбільші м'ясокомбінати тяжіють до великих міст, промислових районів.

Головні проблеми м'ясопромислового комплексу: переважання виробництва сировини над технічними можливостями її переробки, недостатній розвиток інфраструктури, забезпечення засобами виробництва, нераціональна структура м'ясного поголів'я, низька ефективність використання кормових, сировинних, матеріально-технічних ресурсів, недосконала в окремих регіонах територіальна організація виробництва, збільшення його негативного впливу на оточуюче середовище.

Основні напрями вдосконалення розвитку комплексу: докорінне поліпшення кормової бази, подолання протеїнового дефіциту, підвищення ролі природних кормових угідь; вдосконалення структури м'ясного поголів'я, підвищення в ній частки свиней та птиці, поглиблення спеціалізації на м'ясному скотарстві; вдосконалення способів утримання, відгодівлі худоби та птиці; докорінне технічне переоснащення більшості м'ясокомбінатів; орієнтація в їх розміщенні на сировинні ресурси, поступове зниження ролі приміських комплексів. Найсприятливіші умови для формування спеціалізованих районів виробництва яловичини мають північно-західні та прикарпатські області, північні та центральні степові; свинини - центральні лісостепові та

степові (Вінницька, Черкаська, Полтавська, Харківська, Донецька, Запорізька); м'яса птиці - південні, південно-східні степові райони та Крим.

10. Молочнопромисловий комплекс сформувався на основі традиційного розвитку молочного та молочно-м'ясного скотарства. Виробництво молока і молокопродуктів - важливий напрям спеціалізації тваринницько-промислового комплексу. Поголів'я корів у всіх категоріях господарств у середньому за 1986-1994 рр. налічувало 8325 тис. голів, майже 1/3 його утримується у приватному секторі. Щільність поголів'я, враховуючи надмірну розораність земель, досить висока, в окремих регіонах (Прикарпаття, Центральний Лісостеп, деякі приміські райони) спостерігається гранична насиченість молочно-м'ясною худобою.

Низька продуктивність корів (середньорічні надої від однієї корови близько 2300-2500 кг молока), великий падіж молодняка, значна частка вибракуваного поголів'я (близько 40%), низька окупність кормів свідчать про екстенсивність молочного скотарства. Це є наслідком недостатнього кормозабезпечення, відсутності високопродуктивних пасовищ, недосконалої системи утримання тварин, невисокого потенціалу їх молочної продуктивності. Останніми роками поглибився кризовий стан галузі.

В Україні виробляється від 19 до 22 млн. т молока (з них 35% у господарствах населення), його товарність - 70%, значна частина сировини низької якості, мало сиропридатного молока; в районах, вражених радіацією, воно забруднене радіонуклідами. Найвища територіальна концентрація виробництва молока у Центральному та Промисловому Придніпров'ї, на Поділлі, деяких південнестепових районах та навколо найбільших міст, хоча найсприятливіші умови для розвитку молочного скотарства мають північно-західні регіони та Прикарпаття.

Маслосироварна і молочна промисловість зорієнтована на зосередження сировинних ресурсів (маслоробна, сироробна підгалузі, виробництво сухого молока і молочних консервів) та споживача (виробництво питного молока, незбираномолочної продукції). Майже 1/3 молока споживається у сирому вигляді, 1/3 переробляється на масло, решта - інші молочні продукти. Головний напрям спеціалізації - маслоробний. Переважають заводи невеликих та середніх потужностей (до 50 т переробки молока за зміну), найбільша концентрація виробництва масла у лісостепових регіонах. Сироробство недостатньо роз-

ПОГОЛІВ'Я КОРІВ

ПОГОЛІВ'Я КОРІВ
НА 100 РА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДІВ
(всі категорії господарств)
У СЕРЕДНЬОМУ ЗА 1991-92 РР.)

всього (тис. голів)

○ до 250
○ 250-430
○ ПОНАД 430

▨ до 16
▧ 17-30
▩ ПОНАД 30

ВИРОБНИЦТВО МОЛОКА

ВИРОБНИЦТВО МОЛОКА
НА 100 РА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДІВ
(всі категорії господарств)
У СЕРЕДНЬОМУ ЗА 1986-91 РР.)

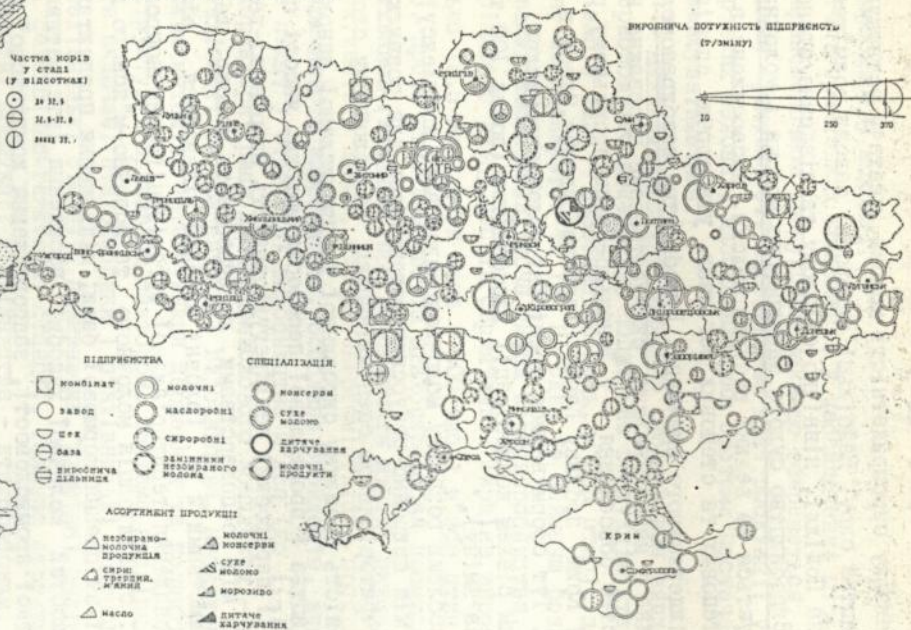
всього (тис. т)

▨ до 500
▧ 501-650
▩ ПОНАД 650

СПЕЦІАЛІЗОВАНИ РАЙОНИ
ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

ПРОМИСЛОВІСТЬ ПО ПЕРЕРОБЦІ МОЛОКА

Частка корів у стаді (у відсотках)

○ до 30
○ 31-50
○ 51-70
○ вище 70

ВИРОБНИЧА ДОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА (т/зміну)

○ 10 ○ 250 ○ 370

ПІДПРИЄМСТВА

- ▭ комбінат
- завод
- ▩ фаб
- ▧ база
- ▨ виробнича ділянка

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ

- молочні
- маслової
- сираробні
- спеціальні молочаробні
- консерви
- сир
- сироче карчурання
- молочні продукти

АСОРТИМЕНТ ПРОДУКЦІЇ

- ▴ виробничо-молочна продукція
- ▴ сир
- ▴ сироче карчурання
- ▴ масло
- ▴ молочні консерви
- ▴ сир
- ▴ сироче карчурання
- ▴ морозиво
- ▴ сироче карчурання

Наз. 3. Молочвопромисловий комплекс України

винене через низьку сиропридатність молока, нестачу устаткування для виробництва сиру. Найбільші сироробні заводи розміщені у Прикарпатті, на Поділлі, північно-східному та південно-степовому регіонах. Виробництво сухого знежиреного молока і молочних консервів орієнтується на великі ресурси молока, зосереджене в центральних лісостепових та степових регіонах, утворюючи спеціалізований район міждержавного значення. Виробництво незбираномолочної продукції – одне з найпотужніших, сконцентроване переважно навколо великих систем розселення – у Донецько-Придніпровському регіоні, Республіці Крим, поблизу Києва, Харкова, Львова, Одеси, в районах рекреації. Тут сформувалися приміські молочнопромислові комплекси з високим рівнем концентрації виробництва (понад 100 т переробки молока за зміну).

Основні проблеми розвитку молочнопромислового комплексу: невідповідність між природно-ресурсним потенціалом для розвитку кормової бази і територіальною спеціалізацією на молочному скотарстві; неузгодженість розвитку сировинної та промислової ланок щодо обсягів виробництва і промислової переробки молока, якості сировини, структури її переробки; невідрегульованість виробничо-технологічних зв'язків між господарствами, що виробляють молоко, та переробними підприємствами й ін. Головні напрями підвищення ефективності та вдосконалення територіальної організації молочнопромислового комплексу: стабілізація молочного та молочно-м'ясного поголів'я на основі зміцнення кормової бази; підвищення продуктивності, племінних якостей молочної худоби; посилення інтегративної функції переробної промисловості, запровадження комплексної переробки сировини, ресурсозберігаючих технологій. Доцільно змінити структуру переробки молока, зменшивши його частку на виробництво масла і збільшивши на виробництво сиру, незбираномолочної продукції.

Виходячи з аналізу територіальних відмінностей у розвитку молочного скотарства, природних та економічних чинників підвищення його економічної ефективності, доцільно поглибити територіальну спеціалізацію західних та центральних лісостепових районів, а також поліських на виробництві продуктів тривалого зберігання – масла, сухого молока, молочних консервів; передгірних і гірських районів Карпат, південностепових областей, північно-східних районів – на виробництві сиру. Важливим напрямом удосконалення територіальної організації комплексу є створення невеликих переробних підприємств (сироварень, маслобоєнь) на базі спеціалізованих господарств

по виробництву молока.

Роль приміських комплексів у забезпеченні міських поселень незбираномолочною продукцією поки-що збережеться. Надалі з підвищенням ефективності виробництва цієї продукції у сільськогосподарських районах, вдосконаленням системи постачання їх значення зменшуватиметься.

II. Птахопромисловий комплекс сформувався завдяки розвиненому зерновому господарству, попиту на продукцію птахівництва. Спеціалізація його - виробництво яєць, м'яса птиці, перо-пухових виробів, медпрепаратів та ін. Це один із найменш розвинених спеціалізованих комплексів, хоча умови кормовиробництва, кон'юнктура внутрішнього ринку досить сприятливі. Україна виробляє щорічно близько 13,5 млрд. штук яєць і 500 тис. т м'яса птиці (у забійній вазі), проте птахівництво та птахопереробна промисловість є мало-ефективними галузями, про що свідчать низькі окупність кормів та продуктивність птиці, висока енергомісткість продукції, низька рентабельність виробництва, особливо бройлерів, зниження частки м'яса птиці у структурі виробництва м'яса (до II-12%).

Характерні риси птахопромислового комплексу - високий рівень спеціалізації та концентрації виробництва, наближення його до промислових методів, інтегрування державних та колективних виробничих структур з приватним сектором. Система птахівницьких господарств включає: птахофабрики і птахівницькі радгоспи, інкубаторно-птахівницькі станції, племзаводи, племінні радгоспи-репродуктори, селекційно-генетичні станції. Головна структурна одиниця у виробництві продукції птахівництва - птахофабрики.

Основний напрям м'ясного птахівництва - вирощування бройлерів (м'ясних курей), що займають 60% у виробництві м'яса птиці. Частка качинового м'яса становить 28%, проте на нього менший попит. М'ясо інших видів птиці - індиків, гусей, цесарок - виробляється у незначній кількості, незважаючи на сприятливі умови та високу споживчу цінність цього м'яса. Птахівництво найбільш розвинене у південних степових регіонах на базі зернового господарства, в Криму, а також навколо великих міст, промислових районів, в зонах рекреації.

Основні напрями розвитку та вдосконалення територіальної організації птахопромислового комплексу: зміцнення кормової бази на основі раціонального використання зернових ресурсів, вдосконалення форм організації виробництва, підвищення ролі птахівництва у

структурі тваринництва, продуктивних якостей птиці, раціональне використання виробничих потужностей птахопереробних підприємств, зниження енергомісткості продукції. Головними районами спеціалізації на виробництві яєць і м'яса птиці повинні бути південні лісостепові та степові райони з розвиненим зерновим господарством, північні та центральні райони Криму. Дальший розвиток птахівництва, підвищення його концентрації у приміських зонах, навколо промислово розвинених районів повинен зважено обмежуватися. В районах з густою мережею річок, озер, ставків, зокрема північних лісостепових, поліських, прикарпатських, є всі умови для збільшення поголів'я качок та гусей, в районах з розвиненим польовим кормовиробництвом – індиків, цесарок.

12. Екологічні наслідки розвитку і територіальної організації тваринницько-промислового комплексу України є результатом зниження ролі кормовиробництва у сільському господарстві, необґрунтованих підходів до розміщення виробництва і промислової переробки продукції тваринництва, невідповідності між концентрацією поголів'я худоби і її кормозабезпеченням; недосконалих способів утримання худоби та птиці, утилізації відходів, ігнорування екологічних питань у розвитку цієї сфери.

Зменшення частки кормових культур, особливо багаторічних трав, зернофуражних, зокрема зернобобових, скорочення природних кормових угідь призвело до порушення агроекологічних умов ведення сільського господарства, зниження родючості ґрунтів.

Підвищення структуроформуючої ролі тваринницько-промислового комплексу в АПК, переорієнтація у спеціалізації сільського господарства на користь кормовиробництва – один із найважливіших напрямів оздоровлення екологічної ситуації, підвищення агротехнічного потенціалу землі, заощадження сільськогосподарських і матеріально-технічних ресурсів. З цією метою важливе проведення радикальних заходів: збільшення в посівах частки культур, що підвищують родючість ґрунтів, і зниження енергомістких ґрунтовиснажливих культур, врахування відмінностей природно-кліматичних умов при обґрунтуванні структури кормовиробництва, запровадження контурно-меліоративної системи обробітку землі, раціональне використання схилів ($< 7^\circ$) для створення пасовищних угідь, докорінне поліпшення природних кормових угідь, врахування ландшафтних особливостей при проектуванні тваринницьких комплексів.

Необхідним є вдосконалення структури кормових культур за раху-

нок збільшення посівів багаторічних трав, зернофуражних культур, особливо зернобобових. Цінними кормовими і водночас ґрунтозахисними культурами, якими слід інтенсивніше насичувати кормову площу, є люпин, кормові боби, сочевиця, амарант, буркун білий та ін. Великі перспективи з позицій зростання виробництва кормів і підвищення родючості землі має збільшення виробництва сої, запровадження продуктивної ланки сівозміни "соя - кукурудза". Підвищення продуктивності пасовищ, збільшення виробництва високобілкових зелених кормів сприятиме зменшенню використання зернових ресурсів для кормових цілей, підвищенню окупності кормів. Ефективніше використання відходів землеробства та промисловості, що переробляє сільськогосподарську сировину, дасть можливість збагатити кормові раціони тварин, зменшити забруднення навколишнього середовища.

13. Характерні риси розвитку тваринництва і переробної промисловості, що спричинили негативний вплив на природне середовище - неогрунтоване в багатьох випадках підвищення концентрації поголів'я худоби та птиці і створення великих спеціалізованих тваринницьких господарств, недосконала техніка та застарілі технології виробництва, нераціональне з екологічних позицій розміщення тваринницьких комплексів та підприємств, що переробляють продукцію тваринництва, й ін. Зосередження великої кількості поголів'я худоби на обмежених територіях в умовах зниження кормовиробництва, відсутності продуктивних пасовищ, при відсталих способах утримання худоби та птиці, утилізації відходів тощо призвели до виникнення у багатьох регіонах осередків посиленої негативної дії на земельні, водні ресурси, повітряний басейн, непривабливими стали ландшафти навколо тваринницьких господарств.

В Україні переважають спеціалізовані тваринницькі господарства для вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби потужністю від 5 до 9 тис. голів (в той час як екологічно безпечнішими є господарства до 5 тис. голів). Вони функціонують переважно в західних та північно-західних регіонах (Полісся, західне Поділля, Прикарпаття), а також у центральному Придніпров'ї. Потужніші тваринницькі господарства (понад 10 тис. голів великої рогатої худоби) зосереджені у східних, південних та південно-східних регіонах, хоча природні умови тут (більша сухість клімату, менша водо-забезпеченість) посилюють негативний вплив на навколишнє середовище.

Небезпечними з екологічних позицій є тваринницькі господарст-

ва для виробництва свинини, зокрема потужністю понад 12 тис. голів. Вони формують несприятливу екологічну ситуацію в радіусі 3-5 км. Переважна частина таких господарств розміщена в Донбасі, Полтавській, Черкаській та Харківській областях. Особливо небезпечними є комплекси-гіганти потужністю понад 108 тис. голів.

Вихід гнійних стоків на тваринницьких фермах і комплексах становить в Україну щорічно близько 180 млн. т. У зв'язку з недосконалою технологією очистки приміщень, несправністю обладнання, перевантаженням очисних споруд обсяги неутилізованих відходів зростають, загрожуючи навколишньому природному середовищу. Найбільш небезпечними є стоки, що утворюються в результаті гідрозмиву. Великі обсяги таких стоків нагромаджуються в Донецько-Придніпровському регіоні, навколо великих міст, у Західному Поділлі, Прикарпатті. За певних екстремальних умов гноєсховища можуть стати об'єктами небезпеки, загрожуючи природі та поселенням людей - аварійні скиди стоків під час злив, порушення гідроізоляції сховищ, несправність очисних споруд та ін. Негативну дію на оточуюче природне середовище справляє значна частина підприємств м'ясної та молочної промисловості, зокрема великі молокопереробні підприємства та м'ясокомбінати потужністю понад 50 т. Багато з них, особливо м'ясокомбінатів, функціонують у непристосованих приміщеннях, без дотримання санітарно-гігієнічних вимог, не мають відповідних захисних зон, часто розміщені в районах щільної житлової забудови.

Райони найбільшого навантаження тваринницько-промислових комплексів на природне середовище: Донецький та Придніпровський, Харківська та Київська приміські зони, Поділля, Прикарпаття (Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Тут фактично вичерпані екологічні можливості дальшого розвитку виробництва за рахунок збільшення поголів'я худоби та птиці, нарощення існуючих потужностей промислової переробки тваринної сировини. Небезпечним в екологічному плані є функціонування тваринницьких господарств та переробних підприємств поблизу зон рекреації (Прикарпаття, Приазов'я), деяких курортних центрів та навколо міських поселень.

Головні напрями вдосконалення природокористування, екологізації виробництва та промислової переробки продукції тваринництва в Україні: підвищення ролі кормовиробництва в сільському господарстві, підвищення продуктивності худоби та птиці, а не збільшення поголів'я, реконструкція існуючих тваринницьких ферм та комп-

лексів, утилізація відходів, вдосконалення територіальної організації виробництва, нарощування його у регіонах зональної спеціалізації сільського господарства, виведення за межі міст та промислових агломерацій первинної переробки продукції тваринництва, подальше припинення нового будівництва у густонаселених регіонах. В районах Поділля, Київського та Центрального Придніпров'я, деяких степових дальший розвиток тваринницько-промислового комплексу повинен відбуватися з урахуванням допустимої концентрації поголів'я в розрахунку на одиницю земельних угідь, стійкості ландшафтів до можливого негативного впливу тваринницьких господарств на природне середовище, ступеня урбанізованості території. При спорудженні нових тваринницьких ферм необхідно надавати перевагу господарствам малої та середньої потужності. Важливо запровадити постійний контроль за станом довкілля у зонах впливу великих об'єктів виробництва та промислової переробки продукції тваринництва.

14. Природокористування і розвиток тваринницько-промислових комплексів на радіоактивно забруднених територіях повинні бути спрямовані на ефективне використання сільськогосподарських угідь з метою виробництва чистих кормів - збільшення посівів злакових трав, зернофуражних культур, зокрема ячменю, докорінне поліпшення сіножатей та пасовищ, збільшення частки сіяних травостоїв; запровадження особливих раціонів годівлі, технологій утримання худоби. У розвитку тваринництва слід надавати перевагу м'ясному скотарству, обмежити поголів'я молочної худоби, значно скоротити розвиток свинарства та птахівництва. У переробній промисловості важливо запроваджувати відповідну технологічну обробку сировини, нові способи її промислової переробки з метою зниження вмісту радіонуклідів. Молоко доцільно переробляти в основному на масло, сир; слід підвищувати біологічну цінність незбираномолочної продукції шляхом використання різноманітних рослинних наповнювачів.

15. Регіональні відмінності в розвитку тваринницько-промислового комплексу України розглядаються на прикладі Чернігівської, Вінницької та Луганської областей. Вони значною мірою відбивають характерні риси розвитку кормової бази, структури, спеціалізації і територіальної організації тваринництва і переробної промисловості природно-господарських регіонів - Київського Придніпров'я, Поділля та Донбасу. Кожна з цих областей відображає в основному зональні особливості розвитку тваринницько-промислових комплексів

та природокористування. В Чернігівській області поєднуються риси Полісся та Лісостепу, Вінницька область є класично лісостеповою, Луганська область – типовий приклад степової зони.

Тваринницько-промисловий комплекс Чернігівської області розвинувся на основі польового кормовиробництва та природних кормових угідь. Головні галузі тваринництва – м'ясо-молочне скотарство, свинарство, менше розвинене птахівництво та вівчарство. М'ясна промисловість зорієнтована на сировинні ресурси, у північних лісостепових та центральних районах сформувався спеціалізований район виробництва яловичини, виробництво свинини зосереджене переважно у лісостеповій частині. Молочнопромисловий комплекс найбільш розвинений у приміських районах, північних поліських та південних лісостепових, його спеціалізація – виробництво масла, незбираномолочної продукції, сухого знежиреного молока, сиру. Птахівництво сконцентроване у лісостеповій зоні та навколо міст. Значна частина території забруднена радіонуклідами, існує проблема отримання чистих кормів. Необхідно у забруднених районах надати перевагу м'ясному скотарству, обмежити молочне та розвиток свинарства і птахівництва. Молочну промисловість спрямувати на маслоробство, обмежити виробництво незбираномолочної продукції.

Головні напрями розвитку і вдосконалення територіальної організації комплексу та природокористування: підвищення ефективності польового кормовиробництва та продуктивності лук і пасовищ, особливо на Поліссі, поглиблення територіальної спеціалізації на виробництві яловичини у центральних та північно-західних районах, посилення розвитку свинарства у лісостепових районах; підвищення продуктивності молочного поголів'я, якості сировини, поглиблення спеціалізації на молочному скотарстві у південно-східних районах, ефективніше використання наявних потужностей молокопереробних підприємств; посилення ґрунтозахисної ролі кормовиробництва, збільшення внесення органічних добрив, підвищення культури землеробства з метою зменшення радіоактивного забруднення кормової площі.

Тваринницько-промисловий комплекс Вінницької області сформувався на основі польового кормовиробництва, відходів підприємств, що переробляють сільськогосподарську сировину. Ця область відіграє важливу роль у територіальному поділі праці з виробництва продукції тваринництва. Розвинені м'ясо-, молочно- та птахопромисловий комплекси. Спеціалізація тваринництва м'ясо-молочна, основна найефективніша галузь – м'ясо-молочне скотарство; свинарство та

птахівництво менш розвинені, хоча умови кормовиробництва для них сприятливі. Підприємства м'ясної промисловості розміщені у районах зосередження сировинних ресурсів. В окремі роки вони перевищують технічні можливості їх переробки. Маслосироварна і молочна промисловість розвинулися на основі значного зосередження виробництва молока, головні напрями її спеціалізації - виробництво масла, сухого знежиреного молока, незбираної молочної продукції. Сироробство розвинене недостатньо через низьку сиропридатність молока. Підприємства для переробки молока раціонально розміщені щодо сировинних ресурсів. Велику роль відіграє виробництво машин та обладнання для тваринництва і молочної та м'ясної промисловості.

Основні напрями розвитку і вдосконалення територіальної організації комплексу та природокористування: збалансування розвитку кормовиробництва і тваринництва, оптимізація щільності поголів'я худоби та птиці; підвищення ефективності польового кормовиробництва, збільшення його ґрунтозахисної, зокрема протиерозійної, ролі, підвищення частки природних кормових угідь та відходів переробної промисловості у кормовому балансі; вдосконалення структури поголів'я худоби, збільшення в ньому частки свиней та птиці, покращання породних якостей худоби; збалансування виробництва та промислової переробки м'ясних ресурсів, підвищення якості молока, вдосконалення структури його переробки шляхом стабілізації виробництва масла та збільшення виробництва незбирано-молочної продукції, сирів твердих, сухих молочних продуктів; запровадження ефективних способів утилізації та раціонального використання відходів тваринницьких господарств та підприємств молочної і м'ясної галузей.

Тваринницько-промисловий комплекс Луганської області сформувався під впливом значного зосередження міського населення на основі розвитку польового кормовиробництва. За структурою, спеціалізацією і територіальною організацією він неоднорідний. У північних районах переважає зональний напрям спеціалізації тваринництва, характерний для степової зони. Розвинені молочно-м'ясне скотарство, свинарство. М'ясопереробна промисловість має недостатньо потужностей для переробки сировини. Молочна промисловість спеціалізується на виробництві масла, іншої транспортабельної продукції.

Центральні та південні райони мають яскраво виражений примісь-

кий тип: високий рівень територіальної концентрації молочно-м'ясного скотарства, птахівництва, у молочній промисловості переважає незбираномолочна продукція; у м'ясній – свіже м'ясо, в т.ч. птиці, ковбаси, напівфабрикати. Майже всі м'ясокомбінати, за винятком Сватівського, розміщені у приміській зоні, функціонують м'ясопереробні заводи (МПЗ). Вироблена молочна та м'ясна продукція споживається в межах області, значна її частина завозиться з інших районів України.

Основні проблеми дальшого розвитку і територіальної організації тваринницько-промислового комплексу та напрями їх розв'язання: зміцнення кормової бази тваринництва, збільшення виробництва кормів на зрощуваних землях, раціональне використання відходів агропромислового виробництва; поглиблення спеціалізації м'ясного скотарства та свинарства, збільшення потужностей м'ясної промисловості у північних районах, вдосконалення сировинного забезпечення м'ясокомбінатів приміської зони. Подальший розвиток приміського комплексу слід обмежувати з екологічних міркувань. Молочно-м'ясне скотарство, птахівництво доцільно поступово вивести в райони зональної спеціалізації сільського господарства. Важливо вдосконалити структуру переробки молока, на основі покращення його якості, підвищення сиропридатності. Одна з найважливіших проблем сільської місцевості – охорона навколишнього середовища, особливо земельних та водних ресурсів.

ВИСНОВКИ

1.Тваринницько-промисловий комплекс – виробничо-територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і видів діяльності, спрямованих на виробництво продукції тваринництва. Функціонує як цілісна система, що сформувалася під впливом численних природних та економічних чинників, найважливішими серед яких є: умови розвитку кормової бази, структура земельного фонду, загальний суспільно-економічний розвиток держави і система ведення господарства; особливості розселення населення, кон'юнктура ринку.

2.Територіальна організація тваринницько-промислового комплексу – важлива форма його розвитку, що характеризує зосередження, територіальну спеціалізацію і поєднання виробництва та промислової переробки продукції тваринництва. Основні критерії раціональної територіальної організації даного комплексу: ефективне використання природно-ресурсного потенціалу для створення кор-

мової бази; відповідність територіальної спеціалізації тваринництва, щільності поголів'я худоби та птиці рівневі та структурі кормовиробництва; пропорційність і збалансованість (у галузевому і територіальному аспектах) сировинної і переробної ланок; створення оптимальної системи постачання населення продукцією тваринництва.

3. Тваринницько-промисловий комплекс України - важливий і невід'ємний складник АПК. Рівень його розвитку та ефективність виробництва не відповідають сприятливому природно-ресурсному потенціалові. Через нераціональну систему ведення сільського господарства, зниження ролі кормовиробництва, недосконалу його структуру виникла невідповідність між зональними особливостями розвитку кормової бази та територіальною спеціалізацією галузей тваринництва. Молочне та молочно-м'ясне скотарство стало переміщуватися з традиційних західних лісостепових та поліських регіонів у південні та південно-східні, що мають сприятливіші умови для розвитку свинарства, птахівництва. Виникла особлива форма територіальної організації виробництва - приміські комплекси, що не завжди доцільно з позицій сировинного забезпечення підприємств, ефективності виробництва та промислової переробки продукції тваринництва загалом, охорони природи.

4. Негативні екологічні наслідки розвитку і територіальної організації тваринницько-промислового комплексу України є результатом нераціонального сільськогосподарського природокористування, зменшення ґрунтозахисного значення кормовиробництва, невідповідності між рівнем зосередження поголів'я худоби і птиці та кормовою базою, поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва і промислової переробки продукції тваринництва, недосконалих способів утримання тварин та утилізації відходів.

5. Зважаючи на сприятливий природно-ресурсний потенціал, наявне значне зосередження тваринництва та промисловості для переробки тваринної сировини, беручи до уваги екологічну ситуацію, що склалася у сільському господарстві, тваринницько-промисловий комплекс України повинен стати одним із основних структуроформуючих елементів АПК, визначати його роль у територіальному поділі праці.

Для цього необхідна суттєва структурна переорієнтація сільського господарства на користь кормовиробництва, реформування власності в агропромисловій сфері, підвищення ефективності виробництва.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи в колективних монографіях, брошурах

1. Районные циклы производств, развивающихся на сельскохозяйственном сырье // Теор. основы функ. структуры промыш. комплекса экон. района. - Киев: Наук. думка, 1972. - С.31-48.
2. Тваринницько-промислові комплекси та їх територіальна організація // Агропромисловий комплекс Української РСР. - Київ: Рад. школа, 1980. - С.113-153 /співавтори Паламарчук В.М., Паламарчук М.М./.
3. Животноводческо-промисленні комплекси // Территор. структ. производств. комплексов. - Киев: Наук. думка, 1981. - С.198-237 (співавтор Пушкар І.М.).
4. Методические рекомендации по исследованию агропромышленных комплексов в целях рационального природопользования. - Киев: Отд-е географии МГИ АН УССР, 1983. - 28 с. (співавтори Балабанов Г.В., Корольова Н.І., Малюк С.М. та ін.).
5. Территориальная организация многоцикловых и специализированных животноводческо-промышленных комплексов // Территор. организация агропром. комплексов. - Киев: Наук. думка, 1985. - С.121-188 (співавтор Пушкар І.М.).
6. Научно-методические основы разработки укрупненных показателей и нормативов для составления схем и проектов районной планировки в условиях формирования территориально-производственных комплексов и групповых систем населенных мест. - Киев: Изд-е Госстроя УССР, 1985. - С.77-84 (у співавторстві).
7. Территориальные сочетания сельскохозяйственных и промышленных предприятий в региональной системе ведения сельского хозяйства. - Киев, 1987. - Деп. в ВИНТИ 23.04.1987 № 2857-В87. - 270 с. (співавтори Паламарчук М.М., Язиніна Р.О., Малюк С.М. та ін.).
8. Методические рекомендации по разработке схем и проектов районной планировки в условиях формирования территориально-производственных комплексов. 3. Территор. организация производства. - Киев: Изд-е КиевНИИПградогостроительства Госгражданстроя, 1987. - С.14-38 (у співавторстві).
9. Животноводческо-промисленні комплекси // Конструктивно-географич. основы рац. природопользования в Укр. ССР: Киевское Приднепровье. - Киев: Наук. думка, 1988. - С.121-123.
10. Молочна промисловість // Географічна енциклопедія України. Т.2. - Київ: Вид-во УРЕ, 1990. - С.383-384.

11. Молочнопромисловий комплекс. - Там же, С.384-385.

12. Природопользование в агропромышленном комплексе. Животноводческо-промышленные комплексы // Конструктивно-географич. основы рац. природопользования в Укр.ССР. Теор. и методич. исследования. - Киев: Наук.думка, 1990. - С.139-145.

13. Производственно-территориальные системы в животноводческо-промышленных комплексах // Территор. системы в специализиров. агропром. комплексах. - Киев: Наук.думка, 1990. - С.77-102.

14. Свинарство // Географічна енциклопедія України. Т.3. - Київ: Вид-во УРЕ, 1993. - С.166.

15. Тваринницько-промислові комплекси. - Там же, С.267.

16. Сельское хозяйство и экологическая ситуация территории // Пробл. компл. развития территории. - Киев: Наук.думка, 1994. - С.135-147.

Отрасли промышленности по переработке животного сырья. - Там же, С.263-273.

Статті у наукових виданнях

17. Про системно-структурний підхід в економіко-географічних дослідженнях тваринництва і промисловості по переробці його продукції // Проблеми географ. науки в Укр.РСР. - Вип.2. - Київ: Наук.думка, 1975. - С.243-247.

18. Вплив природних умов і структури земельного фонду на формування тваринницько-промислових систем Української РСР // Економ. географія. - Вип.19. - Респ.зб. - Київ: Вища школа, 1975. - С.104-110.

19. Усуспільнення виробництва як фактор формування тваринницько-промислових систем в Українській РСР // Пробл. географ. науки в Укр.РСР. - Вип.3. - Київ: Наук.думка, 1975. - С.14-17.

20. Дослідження територіальних відмінностей у виробництві сільськогосподарської продукції Черкаської області на основі серії сполучених карт // Економ. географія. - Вип.20. - Респ.зб. - Київ: Вища школа, 1976. - С.39-46 (співавтор Козаченко Т.І.)

21. Формування Київського м'ясопромислового комплексу // Тваринництво України. - 1977. - № 7. - С.16-19 (співавтор Ковтун Л.П.).

22. Исследование межотраслевых экономико-географических систем // Економ. географія. - Вип.26. - Респ.зб. - Киев: Вища школа, 1978. - С.24-29 (співавтори Шаблій О.І., Язвиніна Р.О.).

23. Картографическое обеспечение планирования региональных специализированных агропромышленных комплексов // Картографич. обесп.

планирования тер.-производ. систем Сибири и Дальн.Востока: Сб. трудов. - Иркутск, 1978. - С.89-95 (співавтори Балабанов Г.В., Козаченко Т.І.).

24.Повышение эффективности производства в мясной промышленности в условиях функционирования производственных объединений //Эффективность и пропорц. развития нар.хозяйства союзной республики. - Изд-е ЭНИИ Госплана УССР. - Киев, 1980. - С.119-125 (співавтори Є.С.Кізн, Ю.М.Ухналевський).

25.Рациональное использование кормовых угодий и формирование животноводческо-промышленных комплексов в Украинской ССР //Географ. аспекты рац. использования прир.ресурсов Укр.ССР. - Киев: Наук.думка, 1982. - С.22-29.

26.Рациональное использование осушенных земель для развития кормовой базы животноводства в Ровенской области //Гидромелиорация и гидротехн.строительство. - 1982. - Вып.10. - С.16-19(співавтор Коротун Л.К.).

27.Методические основы предплановых экономико-географических исследований животноводческо-промышленных комплексов //Географические исслед. для целей планирования эконом. и соц.развития. - Киев: Наук.думка, 1983. - С.125-133.

28.Исследование агропромышленных комплексов в целях рационального природопользования //Компл.географ.исследования проблем рац.природопользования. - Киев: Наук.думка, 1984. - С.119-139 (співавтори Паламарчук М.М., Пушкар І.М., Королева Н.І.).

29.Развитие мелиорации и использование мелиорированных земель Черниговской области //Гидромелиорация и гидротехн.строительство. - 1985. - Вып.13. - С.22-24 (співавтори Балабанов Г.В., Коротун Л.К.).

30.Использование карт в исследовании территориальной организации агропромышленных комплексов //Системное картографирование природы и хоз.Укр.ССР (теория, опыт, задачи). - Киев: Наук.думка, 1985. - С.101-107 (співавтор Балабанов Г.В.).

31.Кормопроизводство и формирование региональных животноводческо-промышленных комплексов //Географич.исследования для развития агропром.комплексов. - Киев: Наук.думка, 1986.- С.129-136 (співавтор Пушкар І.М.).

32.Теоретико-методические основы экономико-географического исследования регионального мясопромышленного комплекса //География и природные ресурсы. - 1988. - № 1. - С.105-112 (співавтор М.М.Паламарчук).

33. Методические основы исследования специализированных АПК // Методич.основи географіч. досліджень природних обществ. територ. комплексів. - Киев: Наук. думка, 1989. - С.75-79 (співавтор Язніна Р.О.).

34. Основы экономико-географических исследований специализированных АПК в целях совершенствования их территориальной организации (по материалам Украинской ССР) // Теоретико-методол. проблемы территор. организации общества: Сб. тр. - Алма-Ата: Наука, 1989. - С.153-157 (співавтор Язніна Р.О.).

35. Виробничо-територіальні системи в обласному тваринницько-промислому комплексі // Територ. структура виробництва і розселення. - Київ: Вид. Київ. педінституту, 1989. - С.33-41 (співавтор Щабельська В.Г.).

36. Экономико-географические исследования агропромышленных комплексов в Украинской ССР // Развитие географ. науки в Укр. ССР. - Киев: Наук. думка, 1990. - С.105-108 (співавтор Малак С.М.).

37. Проблеми розвитку обласного м'ясопромислового комплексу та раціонального використання сировинних ресурсів (на прикладі Вінницької області) // Економ. географія. - Вип.43. - Респ. зб. - Київ: Вища школа, 1991. - С.102-106 (співавтор Щедрова І.М.).

38. Сільське господарство Тернопільської області // Природа, населення та господарство Тернопільської області, їх вивчення у загальноосв. школі. - Вид. Тернопільськ. від. Укр. географ. т-ва, 1991. - С.139-149.

39. Концепция географического исследования сельскохозяйственно-го производства для разработки территориальных комплексных схем охраны природы // Методол. проблемы соврем. географии. - Киев: Наук. думка, 1993. - С.94-98.

40. Птахопромисловий комплекс України: сучасний стан та проблеми розвитку в умовах зміни системи господарювання // Укр. географ. журн. - 1994. - № 1-2. - С.25-32.

41. Дослідження екологічної ситуації в районах сільськогосподарського виробництва: методичні положення і результати // Укр. географ. журн. - 1994. - № 4. - С.20-25.

Тези доповідей

42. Економіко-географічне дослідження тваринництва і промисловості по переробці тваринницької продукції // Мат-ли до III з'їзду Географ. т-ва УРСР. - Київ: Наук. думка, 1975. - С.59-62.

43. Use of the cartographic method in typological investigation of the agroindustrial complexes // XXIII International Geographical

Congress. The problem of the agricultural typology.

Вид. Одеського ун-ту. - Москва-Одеса, 1976. - С.160-162 (співавтори Золовський А.П., Козаченко Т.І.).

44. Вопросы планирования развития животноводческих комплексов в Украинской ССР // Совершенств. методов планирования в отраслях нар. хозяйства с целью повыш. экон. эффективности производства: Тезисы докл. науч. конф. - Киев: изд-е ЭНИИ Госплана УССР, 1976. - С.68-69 (співавтор Кізюн Є.С.).

45. Мелиорация земель и создание кормовой базы в условиях специализации и концентрации животноводства // Оптимизация прир. среды в усл. концентрации и специализации животноводства: Тезисы докл. респ. науч. конф. - Кишинев: Штинца, 1978. - С.69.

46. Рациональное ^{природо}пользование в связи с формированием региональных животноводческо-промышленных комплексов // Актуальные пробл. охраны окр. прир. среды: Тезисы докл. респ. конф. - Запорожье: изд-е Гос. ком. по охране природы, АН УССР, 1983. - С.139-140 (співавтор Пушкар І.М.).

47. Влияние животноводческо-промышленного комплекса на окружающую среду в Черниговской области // Социально-эконом. функции ландшафтов и состояние экосистем: Тезисы докл. респ. конф. - Чернигов, 1987. - С.12-14 (співавтор Л.П.Ковтун).

48. Развитие пригородных животноводческо-промышленных комплексов и проблемы охраны окружающей среды городов (на примере УССР) // Экология - народонаселение - расселение: теория и политика: Тезисы докл. VI всесоюз. совещ. по пробл. теории и практики взаимод. экологии, народонасел. и расселения. - Грозный: 1989. - С.73-74.

49. Розвиток тваринницько-промислових комплексів і проблеми раціонального використання ресурсів у сільському господарстві // Сучасні географ. проблеми Укр. РСР: Тези доп. VI з'їзду географ. т-ва УРСР. - Київ, 1990. - С.229-230.

50. Рациональное использование сырьевых ресурсов - важное направление повышения эффективности развития мясной промышленности (на примере Винницкой области) // Пути корен. улучшения продовольств. обеспеч. в новых условиях хозяйствования: Тезисы докл. респ. науч. конф. - Киев, 1990. - С.54-58 (співавтор Шедрова І.М.).

51. Напрями територіально-функціональної організації великого міста і приміської зони в умовах створення екологічно сприятливого середовища проживання // Географ. проблеми великого міста: Тези

доп. респ. наук.-практич. конф. - Київ, 1991. - С.28-29 (співавтор Павлишин Б.В., Проценко С.М.).

52. Исследование сельского хозяйства для разработки территориальных комплексных схем охраны природы (по материалам Украины) // Проблемы тер. организации общества: Тезисы докл. межгосуд. науч. конф. - Пермь, 1993. - С.151-152.

53. Тваринницько-промисловий комплекс України та сьогоденні проблеми його розвитку // Проблеми географії України: Мат-ли наук. конф. - Львів: видання Львів. ун-ту, 1994. - С.76-77.

54. Система моніторингу у сфері впливу тваринницько-промислових комплексів на навколишнє середовище // Фундаментальні географ. дослідження (стан, проблеми, напрямки): Тези доп. наук. конф. - Київ, 1994. - С.124-126.

Priming

Нагирная В.П. Животноводческо-промышленный комплекс Украины /территориальная организация и природопользование/

Диссертация на соискание ученой степени доктора географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география, Институт географии НАН Украины, Киев, 1995.

Разработаны теоретические основы исследования развития животноводческо-промышленных комплексов и природопользования. Дан анализ структуры и территориальной организации животноводческо-промышленного комплекса Украины. Исследовано его влияние на окружающую природную среду. Обоснованы направления совершенствования территориальной организации этого комплекса и природопользования.

Nagirna V.P. Stock-breeding - industrial complex of Ukraine /territorial organisation and land use/

Dissertation for Doctor Science degree in Geography on speciality 11.00.02 - economic and social geography, Institute of Geography of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

The research theoretical fundamentals of development of stock-breeding - industrial complex and land use has been worked out. The analysis of the structure and territorial organisation of stock-breeding - industrial complex in Ukraine has been developed. Its environmental influence has been researched. The main ways of territorial organisation improvements for such complexes and land use has been marked.

Ключові слова: тваринницько-промисловий комплекс, кормова база, структура, територіальна організація, природокористування, м'ясопромисловий, молочнопромисловий, птахпромисловий комплекси.

448229

AB 32.582